

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 811.133.1

Віолетта АЛ КАСЕМ,

orcid.org/0000-0002-1761-758X

аспірант кафедри іспанської та французької філології
Київського національного лінгвістичного університету
(Київ, Україна) *violettanaumova2017@ukr.net*

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕВОЛЮЦІЇ ЛІТЕРНИХ ЗНАКІВ СЕРЕДНЬОФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

У статті висвітлено основні методи дослідження еволюції літерних знаків середньофранцузької мови XIV – XV століть, проведено аналіз лінгвістичних, загальнонаукових та філософських методів, досліджено специфіку розвитку і функціонування графічного знака французької мови та його зміни у фонографічному й ідеографічному аспектах. Представлено методологічну класифікацію та характеристики методів, які поділяються на загальнонаукові – спостереження, індукція та дедукція, аналіз і синтез, порівняння, узагальнення та лінгвістичні або як їх ще називають спеціальні – описовий, гіпотетично-дедуктивний, порівняльно-історичний, метод вибірки, графемний, графонімічний, компонентний аналіз.

Ключові слова: метод, методи дослідження, літерний знак, діахронічний й синхронічний підходи, середньофранцузька мова.

Violetta AL QASIM,

orcid.org/0000-0002-1761-758X

Postgraduate of Department of Spanish and French Philology of Kiev National Linguistic University
(Ukraine, Kyiv) *violettanaumova2017@ukr.net*

THE RESEARCH METHODS OF EVOLUTION OF THE ALPHABET SIGNS IN THE MIDDLE-FRENCH LANGUAGE

In the article are reflected the main methods of studying the evolution of the letters of the Middle French language in the XIV– XV centuries, the analysis of linguistic, general scientific and philosophical methods is carried out, the specific features of the development and functioning of the graphic sign of the French language and its changes in phonographic and ideographic aspects are investigated. One of the key tasks of general linguistics is the problem of methodology, that is the methods of studying the language. It is well-known that any branch of human knowledge should have along with the object and subject of study, reliable research methods. Linguistics during the history of its development has created its own (special) methods. As a rule, the change of the scientific paradigm is accompanied by the discovery of a new method of research. Each method highlights the aspect of the language as the object of research, which is determined by the most important in this theory of language. The article presents the methodological classification and characteristics of methods that are divided into general scientific (observation, induction and deduction, analysis and synthesis, comparison, generalization) and linguistic or as they are also called special (descriptive, hypothetical-deductive, comparative-historical, sampling method, grapheme, graphonical, component analysis). The purpose of the article lies in methodologically study of the process of phonographic and ideographic changes, the peculiarities of the development of the system of alphabet signs of the French language in the Middle French period of the XIV – XV centuries, perform a functional analysis of the graphic signs of the Middle French alphabet as symbols using a complex and diverse description. The achievement of this goal involves solving the following tasks: to distinguish the main methodological principles of studying the peculiarities of the development of the system of literal units of French graphics and spelling, to analyze the changes of the letter marks in the process of evolution of the language in the phonographic and ideographic aspects. The object of research is the letter marks of the Middle French language, and the subject is the methods of studying the evolution of the letters of the French letter of the XIV – XV centuries in the phonographic and ideographic systems.

Key words: method, research methods, alphabet sign, diachronic and synchronic approaches, Middle French language.

Постановка проблеми. Одним із ключових завдань загальної лінгвістики є проблема методології, тобто методів дослідження мови. Загальновідомо, що будь-яка галузь людського пізнання

мусить мати поряд з об'єктом і предметом вивчення достеменно дослідницькі методи. Мовознавство протягом історії свого розвитку створило власні (спеціальні) методи. Як правило, зміна

наукової парадигми супроводжується відкриттям нового методу дослідження. Кожен метод виділяє той аспект мови як об'єкт дослідження, який визначається найважливішим у цій теорії мови.

Аналіз досліджень. Питанню лінгвістичних досліджень присвячено чимало методологічних розробок відомих вітчизняних вчених та зарубіжних науковців, таких як І. О. Бодуен де Куртене, О. О. Потебня, П. Ф. Фортунатов, А. Шлейхер, К. Бругман, В. Вундт тощо. Так, наприклад, у сучасному мовознавстві поняття «метод» (від грец. *méthodos* – шлях дослідження, пізнання) розглядалося багатьма вченими, а саме такими як М. П. Кочерган, М. Ф. Алефіренко, В. І. Кодухов, Ю. С. Степанов, О. О. Селіванова. За трактуваннями вищевказаних дослідників метод визначається як система правил і прийомів підходу до вивчення способу організації теоретичного і практичного освоєння дійсності та закономірностей природи, суспільства і мислення (Кочерган, 1999: 355), сукупність дослідницьких методик, прийомів, які використовуються відповідно до принципів методології і лінгвістичної теорії задля досягнення поставлених дослідницьких завдань (Алефіренко, 2005: 395), спосіб пізнання та підходу до дійсності, сукупність науково-дослідницьких прийомів і правил аналізу (Кодухов, 1974: 203), сукупність теоретичних висновків у вигляді конкретних прийомів, які зумовлені певною лінгвістичною теорією (Степанов, 1990: 298–299), спосіб організації дослідницької й пізнавальної діяльності науковця в інтересах вивчення явищ і закономірностей певного об'єкта науки (Селіванова, 2011: 393). Актуальність роботи зумовлена науковим інтересом до комбінованого аналізу еволюції системи літерних знаків та їх класифікації, котрі представлені в недостатньому обсязі, що й спонукає нас до подальшого дослідження.

Мета статті полягає в методологічному дослідженні процесу фонографічних й ідеографічних змін, особливостей розвитку системи літерних знаків французької мови середньовісського періоду XIV – XV ст., проведенні функціонального аналізу графічних знаків середньовісського алфавіту як символів, використовуючи комплексний та різноплановий опис.

Виклад основного матеріалу. Одним із ключових завдань загальної лінгвістики французької мови є проблема *методології* (від *метод* і грец. *logos* «слово, вчення»), тобто це наука, яка займається вченням про наукові методи пізнання, сукупність їх дослідження і також може застосовуватися в будь-якій науці відповідно до специфіки її об'єкта (Кочерган, 1999: 354), тобто методів дослідження мови. Відомо, що будь-яка галузь людського пізнання мусить мати поряд з об'єктом і предметом вивчення достеменні дослідницькі методи. Мовознавство французької мови протягом історії свого розвитку створило власні (спеціальні) методи. Як правило, зміна наукової парадигми супроводжу-

ється відкриттям нового методу дослідження. Кожен метод виділяє той аспект середньовісської мови як об'єкт дослідження, який визначається найважливішим у цій теорії мови.

У сучасному мовознавстві поняття «метод» розглядалося багатьма вченими, такими як М. П. Кочерган, М. Ф. Алефіренко, В. І. Кодухов, Ю. С. Степанов, О. О. Селіванова. За трактуваннями вищевказаних дослідників метод визначається як система правил і прийомів підходу до вивчення способу організації теоретичного і практичного освоєння дійсності та закономірностей природи, суспільства і мислення (Кочерган, 1999: 355), сукупність дослідницьких методик, прийомів, які використовуються відповідно до принципів методології і лінгвістичної теорії задля досягнення поставлених дослідницьких завдань (Алефіренко, 2005: 395), спосіб пізнання та підходу до дійсності, сукупність науково-дослідницьких прийомів і правил аналізу (Кодухов, 1974: 203), сукупність теоретичних висновків у вигляді конкретних прийомів, які зумовлені певною лінгвістичною теорією (Степанов, 1990: 298–299), спосіб організації дослідницької й пізнавальної діяльності науковця в інтересах вивчення явищ і закономірностей певного об'єкта науки (Селіванова, 2011: 393).

З огляду на підвищення зацікавленості до вивчення лінгвокультурних та когнітивних досліджень, до взаємодії мови та людини, літерний знак вимагає більш точного аналізу позначення його змістовної сторони, який би не обмежувався функцією традиційного значення і який поєднав би в собі мовознавчі та логіко-психологічні категорії. Вивчення графіки та знаковості літер на соціально-психологічному рівні тісно пов'язане з дослідженнями впливу графічних знаків на свідомість людини, видів взаємодій між адресантом та адресатом, проблемами комфортності та інформативності спілкування (Сидельникова, 2012: 147–148).

У нашому дослідженні ми спираємося на класифікації методів О. О. Селіванової та Л. В. Сидельникової. Науковці поділяють методи на *загальнонаукові* (спостереження, індукція та дедукція, аналіз і синтез, порівняння, узагальнення) та *лінгвістичні* або як їх ще називають *спеціальні* (описовий, гіпотетично-дедуктивний, порівняльно-історичний, метод вибірки, графемний, графонімічний, компонентний аналіз). Розглянемо деякі з них більш детально.

Метод спостереження характеризується цілеспрямованим сприйняттям, яке зумовлене цілями пізнавальної діяльності, головною вимогою якого є максимальна об'єктивність, що контролюється повторним спостереженням або застосуванням інших методів (Селіванова, 2011: 394). Спостереження – це систематичне, цілеспрямоване вивчення об'єкта, в нашому разі – еволюції літерних знаків.

Індуктивний метод, на думку Ф. Бекона, може бути методом нової науки – від конкретного до

загального, тобто методом за якого на підставі вивчення окремих явищ робиться загальний висновок про весь клас цих явищ та узагальнення результатів окремих конкретних спостережень (Кочерган, 1999: 358). Наприклад, у нашому дослідженні фонографічний аналіз орфограм середньофранцузької мови показав, що деякі дволітерні графічні комплекси, а саме: диграми **ai, au, eu, oe, œu, oi, ue, il** своєю графічною формою вже не репродукують відповідного звучання, тобто знак повністю втрачає свій прямий зв'язок зі значенням. Такі графічні явища ведуть до ієрогліфізації всієї системи середньофранцузького письма (Сидельникова, 2012: 150). Отже, індукція – метод узагальнення результатів й експериментів на основі даних досвіду.

Дедуктивний метод передбачає перехід від загальних тверджень до конкретного судження (Селіванова, 2011: 394). В основі дедукції лежить аксіома, яка показує, що ствердження стосовно всього класу явищ є ствердженням окремих предметів цього класу (Кочерган, 1999: 358). Таким чином, дедукція – це метод наукового дослідження і тип умовиводу, коли в результаті знання загального «виводиться» знання про окреме.

Дедукція має тісний зв'язок з *гіпотетично-дедуктивним методом*, який утворює гіпотезу роботи, висунену як припущення щодо майбутнього результату наукової теорії. У нашій роботі гіпотезою виступала теза про те, що літерний знак у своєму формуванні проходить всі етапи циклічності. Зроблене нами дослідження еволюції графічного знака середньофранцузької мови у фонографічному та ідеографічному аспектах показує, що літера французького алфавіту бере свій початок від піктографічного письма. Згодом літера починає передавати звук, тобто виконувати роль фонограми, потім фіксувати додаткові морфологічні та семантичні значення, тобто літера отримує функції ідеограми. У процесі розвитку літерний знак втрачає свій зв'язок з формою і перетворюється на складову ієрогліфа. На останньому етапі еволюції літерного знака відбувається трансмісія ідеального змісту, певного інтелектуального образу, де літера являє символ, який має форму піктограми. Отже, циклічність еволюції літерного знака у середньофранцузькому письмі лежить у його розвитку від фонограми – ідеограми – ієрогліфа до символу (Сидельникова, 2012: 150).

Аналіз і синтез як загальнонаукові методи становлять діалектичну цілісність протилежностей, де аналіз передбачає розчленування єдиного мисленого або практичного цілого на частини й опис кожної з частин і зв'язків між ними, а синтез навпаки виконує функцію поєднання частин (мисленого або практичного) у єдину систему (Селіванова, 2011: 394). Хоч синтез і протилежний аналізу, однак ці методи сполучаються у пізнавальній діяльності.

Метод порівняння застосовується з метою визначення спільних спеціальних ознак двох явищ та

відмінностей між ними за певними показниками (Селіванова, 2011: 394). Цей метод дає можливість виявити кількісні якісні характеристики предметів та класифікувати їх.

Узагальнення являє собою метод наукового пізнання, за допомогою якого фіксуються загальні ознаки та властивості певного класу об'єктів та здійснюється перехід від одиничного до особливого та загального, від менш загального до більш загального.

За допомогою *описового методу* ми провели планомірну інвентаризацію графічних одиниць середньофранцузької мови, визначили особливості їх будови та функціонування на певному етапі розвитку мови, тобто в синхронії. В описовому методі виділяють такі етапи, як виділення одиниць аналізу/інвентаризації (фонем, морфем, лексем, конструкцій); членування виділених одиниць на менші складові одиниці (морфемі, фонемі, графемі) та на диференційні ознаки; класифікація й інтерпретація виділених одиниць (Кочерган, 1999: 360). *Дескриптивний (описовий) метод* став фундаментом для формування орфографічних, синонімічних, антонімічних, тлумачних, фразеологічних словників, граматик мов, теорій знакової природи мови та її зв'язок із суспільством (Селіванова, 2011: 409). За діхронічного аналізу методом нероздільного сортування і вибірки з текстів середньофранцузького періоду та за синхронічного аналізу словників французької мови було виділено графічні одиниці (графемі, орфограми), їх аналіз, сегментація на диференційні ознаки, класифікація та внутрішня інвентаризація (Сидельникова, 2012: 151). Описовий метод й дотепер найповніше пов'язує лінгвістику з потребами суспільства.

Дескриптивний метод виділяє п'ять основних прийомів дослідження мови: 1. *Прийом класифікації і систематики* формується на виокремленні за допомогою відповідних операцій на підставі певних ознак різних категорій та класів мовних одиниць. *Парадигматичний різновид* розглядає літерні одиниці як складові частини мовної системи, а *синтагматичний* полягає у поступовому поділі складних мовних одиниць на прості. 2. *Прийом трансформації* передбачає заміну однієї досліджуваної літерної одиниці на іншу, рівноцінну або близьку за значенням, що зумовлюється потребами дослідження. 3. *Статистично-математичний прийом* являє кількісний аналіз мовних явищ за допомогою спеціального математичного апарату, який набув особливого поширення у лексикографії і використовується під час створення кількісних словників. 4. *Експериментальний прийом* застосовується під час експериментів і спостереження за ними або за допомогою відповідних технічних засобів. 5. *Соціологічні прийоми* використовуються у вивченні значень слів у тісному зв'язку з реаліями, які вони позначають та у дослідженні слів, що належать до певних груп на підставі певних ознак.

Порівняльно-історичний метод (або *компаративний, лінгвогенетичний*) становить сукупність прийомів

і процесів історико-генетичного дослідження мовних класів і груп для встановлення закономірностей розвитку французької мови. Цей метод базується на наукових прийомах відтворення (реконструкції), що дає змогу виділити зафіксовані писемністю мовні зміни та явища шляхом планомірного порівняння відповідних фактів за їх уживанням у мовленні, визначити динаміку їх розвитку у середньофранцузькому письмі.

За діахронічного розвитку літерних знаків постає необхідність у визначенні закономірностей еволюції графічних комплексів у історії середньофранцузького письма (Сидельникова, 2012: 152). Описаний відомим французьким лінгвістом А. Мейє філологічний метод є складником порівняльно-історичного і був використаний у нашій роботі під час аналізу системи еволюції середньофранцузької мови. Цей метод фундаментується на аналізі пам'яток писемності, з яких вибирають ті форми, які мають значення для подальшого розвитку мови (Мейє, 1954: 16). М. Алефіренко називає цей метод текстологічним прийомом історико-порівняльного методу (Алефіренко, 1974: 348). Для історичного аналізу представлена методика є дуже цінною, оскільки вона застосовує достовірні факти, зафіксовані у пам'ятках та дає змогу здійснити їх територіальну визначеність і виявити хронологію змін за результатами стародавніх досліджень (Сидельникова, 2012: 152). Як свід-

чить сам термін, техніка порівняльно-історичного методу складається з двох паралельних процедур: порівняння мовних явищ і їх розгляд в історичному аспекті. Оскільки мова не може трансформуватися одночасно в усіх своїх елементах, тому за допомогою порівняльно-історичного методу можна відновити картину поступового розвитку та зміни французької мови з моменту її відділення від певної прамови.

У компаративному методі виокремлюють чотири прийоми дослідження мови. 1. *Прийом встановлення генетичної тотожності* встановлює співвідношення між мовними елементами, які мають однакове походження і відмінність запозичених графічних явищ. 2. *Прийом внутрішньої реконструкції* базується на відновленні мовних елементів, які не засвідчені або не повністю зафіксовані у писемних пам'ятках. 3. *Прийом хронологізації* ґрунтується на встановленні абсолютної і відносної часової характеристики. 4. *Прийом культурно-історичної інтерпретації* спирається на встановлення позамовних причин історичних змін у мові.

Висновки. Таким чином, завдяки аналізу загальнонаукових, філософських та спеціальних методів ми дослідили специфіку розвитку та функціонування літерного знака середньофранцузької мови, зміни у фонографічному та ідеографічному аспектах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алефіренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке: учеб. пособие для вузов. М.: Флинта, Наука, 2005. 416 с.
2. Кодухов В. И. Общее языкознание. М.: Высшая школа, 1974. 304 с.
3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. К.: Видав. центр «Академія», 1999. 288 с.
4. Мейє А. Сравнительный метод в историческом языкознании (пер. с франц. А. В. Дилигенская). М.: Изд-во иностран. лит.-ры, 1954. 99 с.
5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2011. 844 с.
6. Сидельникова Л. В. Фонографія та ідеографія французького письма IX – початку XXI століття: монографія. К.: Видав. центр КНЛУ, 2012. 512 с.
7. Степанов Ю. С. Метод. Лингвистический энциклопедический словарь. М.: Сов. Энциклопедия, 1990. С. 298–299.

REFERENCES

1. Alefirenko N. F. *Sovremennye problemy nauki o yazyke: ucheb. posobie dlya vuzov* [Modern problems of the science of language]. M: Flinta, Nauka, 2005. 416 p. [in Russian]
2. Koduhov V. I. *Obshee yazykoznanie* [General Linguistics]. M.: Vysshaya shkola, 1974. 304 p. [in Russian]
3. Kochergan M. P. *Zagalne movoznavstvo: pidruchnyk* [General Linguistics: textbook]. K.: Vydav. centr "Akademiya", 1999. 288 p. [in Ukrainian]
4. Meie A. *Sravnitelnyi metod v istoricheskom yazykoznanii* [per. s franz. A. V. Diligenskaya] [Comparative method in historical linguistics]. M.: Izdatelstvo inostrannoi literatury, 1954. 99 p. [in Russian]
5. Selivanova O. O. *Lingvistychna encyklopediya* [Linguistic encyclopedia]. Poltava: Dovkillya-K, 2011. 844 p. [in Ukrainian]
6. Sydelnykova L. V. *Fonografiya ta ideografiya francuzkogo pysma IX– pochatku XXI stolittya : monografiya* [Phonography and ideography of the French writing of the IX – the beginning of the XXI century: monograph]. K.: Vydav. centr KNLU, 2012. 512 p. [in Ukrainian]
7. Stepanov Yu. S. *Metod. Lingvisticheskii enciklopedicheskii slovar* [Linguistic Encyclopedic Dictionary]. M.: Sov. Enciklopediya, 1990. pp. 298–299 [in Russian]

Статтю подано до редакції 10.05.2018 р.